

Sözleşmeli Tarımsal Üretim: Ditap Modeli

Bekir PAKDEMİRLİ
Orcid no: 0000-0002-0336-0613
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

Makale Künyesi

Derleme / Review

Sorumlu Yazar /
Corresponding Author
Bekir PAKDEMİRLİ
bekir.pakdemirli@tarimorman.
gov.tr

Geliş Tarihi / Received:
07.06.2020
Kabul Tarihi / Accepted:
22.06.2020

Tarım Ekonomisi Dergisi
Cilt:26 Sayı:1 Sayfa: 81-88
Turkish Journal of
Agricultural Economics
Volume: 26 Issue: 1 Page: 81-88

DOI 10.24181/tarekoder.749096
JEL Classification: L24, O13, O14,
Q13, Q14

Özet

Amaç: Küçük ölçekli çiftçilerin modern tedarik zincirlerine katılımı, yoksulluğun azaltılması ve kırsal ekonomik kalkınma açısından oldukça önemlidir. Sözleşmeli üretim, çiftçilerin üretim risklerini azaltma, girdilere ve teknolojilere yapılan yatırımları artırma ve böylece daha yüksek verimlilik ve gelire erişme potansiyeli ile piyasa başarısızlıklarına kurumsal bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı sözleşmeli üretimi tanımlamak, dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişim sürecini betimlemek, başarılı örnekleri tanıtmak ve Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kurulan DİTAP platformu sözleşmeli üretim modelini irdelemektir.

Tasarım/Metodoloji/Yaklaşım: Bu çalışmada literatürde yer alan önemli çalışmalardan hareketle öncelikle sözleşmeli üretime yönelik kavramsal bir analiz yapılmıştır. Bu kapsamda sözleşmeli üretim kavramı açıklanmış, tarihsel gelişimi ortaya konulmuş ve dünyada ve Türkiye'de sözleşmeli üretimin mevcut durumu incelenmiştir. Son olarak, Tarım ve Orman Bakanlığının kurmuş olduğu sözleşmeli üretim platformunun yapısı, işleyişi ve kırsal kalkınmaya olan katkısı irdelenmiştir.

Bulgular: Tarihsel gelişim süreci ve dünya ekonomilerindeki mevcut durum incelendiğinde sözleşmeli üretimin kırsal ekonomik kalkınmaya destek olduğu, Türkiye'nin sözleşmeli üretim potansiyelinin yüksek olduğu, bu kapsamda DİTAP'ın ülkemiz tarım politikalarını destekleyecek önemli bir platform olduğu belirlenmiştir.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma sözleşmeli üretimin özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma için önemli bir araç olduğunu göstermesi ve Türkiye uygulamasını irdelemesi açısından değerlidir.

Anahtar kelimeler: Sözleşmeli Üretim, Tarım, Tarımsal Değer Zinciri, Kırsal Kalkınma

Contract Farming: DİTAP Model

Abstract

Purpose: The participation of smallholder farmers in modern supply chains is an important contribution to rural economic development and poverty reduction. Contract farming has emerged as an institutional response to market failures, with the potential to reduce farmers' production risks, increase investments in inputs and technologies, thereby achieving higher productivity and income. The aim of this study is to define the contract farming, to describe the historical development process in the world and in Turkey, to introduce successful examples of contract farming and to explain DİTAP platform established by the Ministry of Agriculture and Forestry under the contract farming model.

Design/Methodology/Approach: In this study, firstly, a conceptual analysis is made for contract farming based on the important studies in the literature. In this context, the concept of contract farming is explained, the historical development is introduced and current status of contract farming in Turkey and in the world is examined. Finally, the structure, functioning and contribution of the contract farming platform established by the Ministry of Agriculture and Forestry of Turkey to the rural development are examined.

Findings: As the historical development and the current situation of contract farming in the world economy are analysed, it is determined that contract farming supports rural economic development, Turkey has a high potential in contract farming, and in this context, DİTAP is as an important platform to support Turkey's agricultural policies.

Originality/Value: This study is valuable in terms of demonstrating that contract farming is an important tool for rural development especially in developing countries, and considering the application of contract farming model in Turkey.

Key words: Contract Farming, Agriculture, Agricultural Value Chains, Rural Development

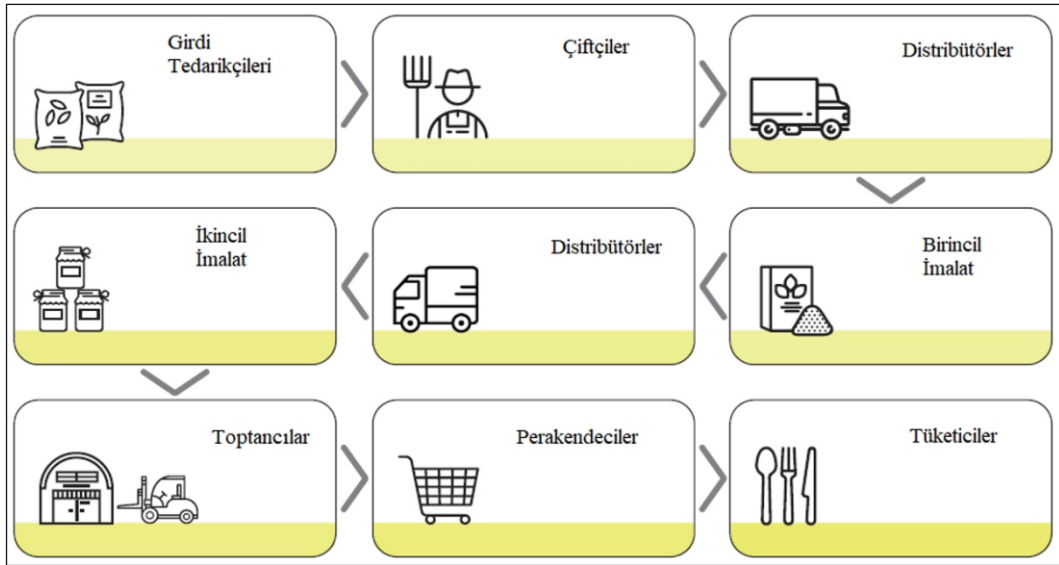
1.GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte dünyada gıda ve tarım ürünlerine olan talep önemli ölçüde artmıştır. Birçok ülkede tüketiciler artık şehirlerde yaşadıkları ve sadece yemek için değil, aynı zamanda çevreye zarar vermeyecek veya üretim sürecine katılan işçilere zarar vermeyecek şekilde üretilen, güvenli gıda ürünleri talep ettikleri için gıda pazarları daha rekabetçi hale gelmiştir. Bu yeni bağlamda, tarım ürünleri alıcılarının, tedarik zincirindeki ortakları ile daha yakın çalışması gerekmektedir. Bu nedenle, tarım ürünlerini işleyen şirketler, kalite ve miktar bakımından ihtiyaçlarını karşılayan düzenli hammadde tedarikini sağlamak için çiftçilerle sözleşme yapmakla ilgilenmektedir (FAO, 2017).

Küçük ölçekli çiftçilerin modern tedarik zincirlerine katılımı, yoksulluğun azaltılması ve kırsal ekonomik kalkınma açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte, küçük ölçekli çiftçilerin pazarlara erişimi, girdi ve çıktı piyasalarındaki verimsizlikler nedeniyle genellikle sınırlıdır ve tarımsal üretim yüksek seviyeli riskler içermektedir (Ruml ve diğ., 2020). Piyasa başarısızlıkları ve risk; girdilerde, teknolojiye ve daha yüksek değerli mahsulde yetersiz yatırım yapılmasına yol açmaktadır (Barrett ve diğ., 2012).

Sözleşmeli üretimin merkezinde çiftçiler ve alıcılar arasında yapılan anlaşma vardır. Sözleşmeli üretimde her iki taraf da ürünlerin üretimi ve pazarlaması için koşullar konusunda önceden anlaşılır. Bu koşullar genellikle çiftçiye ödenecek fiyatı, alıcı tarafından talep edilen ürünün miktarını, kalitesini ve alıcılara teslim tarihini içerir. Sözleşme ayrıca üretimin nasıl yapılacağı, tohum, gübre ve teknik tavsiye gibi girdilerin alıcı tarafından sağlanıp sağlanmayacağı hakkında daha ayrıntılı bilgiler de içerebilir (FAO, 2017). Sözleşmeli üretim, riski azaltma, girdi ve teknolojilere yapılan küçük ölçekli yatırımları artırma ve böylece daha yüksek verimlilik ve gelire erişim potansiyeli ile piyasa başarısızlıklarına kurumsal bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Eaton ve Shepherd, 2001; Otsuka ve diğ., 2016). Sözleşmeli üretim, çiftçilerin ürünlerini ne zaman, kime ve hangi fiyattan satacaklarını önceden bilmelerini sağlamaktadır. Bu sayede, tarımsal üretimin öngörülemez risklerini azaltmaya yardımcı olmakta ve üretim daha iyi planlanabilmektedir. Çiftçilerin dalgalı fiyatlarla ilişkili riskleri, doğal afetler ve iklim değişikliği ile ilgili kayıpları, sözleşme kapsamında alıcıyla paylaşılmaktadır. Alıcılar ayrıca finans ve teknik yardım da dahil olmak üzere girdilere eriştiklerinde, sözleşmeli tarım önemli ölçüde artan verim ve kârlılık yaratmaktadır (FAO, 2017).

Sözleşmeli üretim, küçük ölçekli çiftçilerin modern tarımsal değer zincirlerine (Şekil 1) entegre olmalarına yardımcı olarak, girdiler, teknik yardım ve pazar garantisi sağlayabilmektedir. Literatür, sözleşmeli çiftçiliğin tarım gelirini artırabildiğini, ancak esas olarak bunun yüksek değerli ürünler için olduğunu göstermektedir. Ayrıca birçok durumda firmaların küçük çiftliklerle çalışmaya istekli olduklarını göstermektedir (Minot ve Ronchi, 2015). Sözleşmeli üretime olan olumlu görüşlere karşı, firmaların küçük ölçekli çiftçileri sistem dışı tutabileceği, daha az sayıda daha büyük çiftçiyle çalışmayı ve böylece kırsal gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirebileceği endişeleri bulunmaktadır (Minot ve Ronchi, 2015). Bazı araştırmacılar ise, şirketlerin küçük hissedarlarla çalıştığı yerlerde, bilgi asimetrisinden kaynaklanan güç dengesizliğinin, tarım işletmelerinin küçük çiftçilere sözleşme şartlarını uygulamalarına, çiftçilere ödemeleri azaltmak için kalite standartlarını değiştirmelerine ve piyasa koşulları değiştiğinde anlaşmalara yeniden girmelerine olanak sağladığını savunmaktadır (Glover 1984; Little ve Watts, 1994).

Kaynak: FAO, 2017.

Şekil 1. Tarım-Gıda Değer Zinciri

Dijital Tarım Pazarı (DİTAP), özellikle küçük ölçekli çiftçilerin minimum seviyede risk altında alıcılarla bir araya gelmesini sağlamak ve gelirlerini artırmak amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2020 Mayıs ayında kurulmuş bir platformdur. Bu platform aracılığı ile çiftçiler ve alıcılar kolaylıkla buluşacak ve sözleşmeli üretimin faydalarından maksimum düzeyde yararlanabilecektir. Bu kapsamda çalışma, sözleşmeli üretimi tanımlamakta, dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişim sürecini betimlemekte, başarılı örnekleri tanıtmakta ve Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kurulan platformu sözleşmeli üretim modeli altında irdelemektedir.

2.SÖZLEŞMELİ ÜRETİM

Sözleşmeli üretim firmaların üretim süreci, üretilen miktar, kalite, özellik ve zamanlama üzerinde daha fazla kontrole sahip olduğu, tarımsal değer zincirleri içinde yer alan dikey bir entegrasyon türüdür (Prowse, 2012). Dikey entegrasyona yönelik geleneksel yaklaşım, firmaların büyük ölçekli mülkler veya ekim alanları yoluyla doğrudan üretime yatırım yapmaları şeklinde olmuştur. Sözleşmeli üretim ise firmanın doğrudan üretime girmeden, üretim süreci ve ürün üzerinde bir seviyeye kadar kontrol sağlamasıdır (Prowse, 2012). Bu nedenle, sözleşmeli üretim, tamamen dikey olarak entegre olmuş yatırımlar (bir firma değer zincirinin üretimden imalata, pazarlamaya kadar tüm düğümlerinde yer aldığı) ile piyasa mekanizması (fiyatların arz ve talep tarafından belirlendiği) arasında bir yerde bulunmaktadır (Kirsten ve Sartorius, 2002; Young and Hobbs, 2002; Da Silva, 2005). Sözleşmeli üretim, Rehber (2007) ve Hamilton (2008) tarafından yapılan tanımların, Prowse (2012) tarafından genişletilmesi ile, "Üretim başlamadan önce bir çiftçi ve bir firma arasındaki sabit bir süre için yapılan, çiftçiye kaynak sağlayan, pazarlama koşullarına ek olarak üretim koşullarını belirleyen, devredilemeyen, çiftçinin sahip olduğu veya kontrol ettiği arazide üretilen ürünün münhasır haklarını ve yasal mülkiyetini çiftçiye değil firmaya veren sözleşmeye bağlı bir düzenleme" şeklinde tanımlanmaktadır.

Geleneksel olarak üç çeşit tarımsal üretim sözleşmesi vardır (Bijman, 2008). Bunlardan ilki, çiftçilerin üretim kararları için çok önemli olan teslimat şartları (çeşitler, nitelikler, miktarlar/kota, teslimat zamanı vb.) ile ilgili hasat öncesi çiftçi-yüklenici anlaşması olan "piyasa" sözleşmesidir. Bu tip sözleşmelerde çiftçiler, tarım faaliyetlerine ve çiftlik varlıklarına ilişkin karar haklarının çoğunu elinde bulundurmaktadır. Üretim riskini çiftçiler taşımakta fakat; pazarlama riski kısmen alıcıya devredilmektedir. Minot (2007) çalışmasında, piyasa sözleşmelerinin, özellikle bozulabilir ürünler veya karmaşık kalite özelliklerine sahip olan ürünler için koordinasyon maliyetlerini nasıl azalttığını, pazarlama bilgi asimetrisini ele alarak açıklamaktadır.

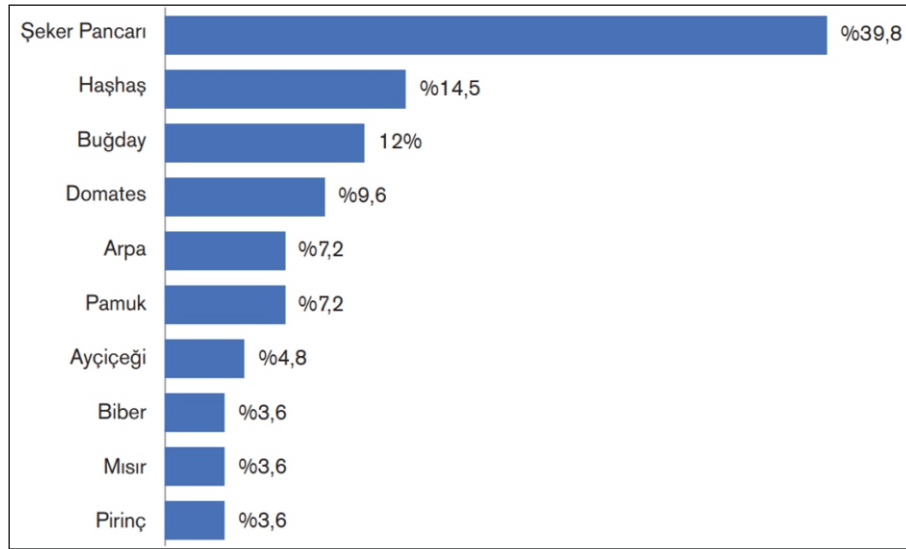
İkincisi, belirli fiziksel veya teknik girdilerin bir firma tarafından sağlandığı, üretim gereksinimlerinin aynı firma aracılığıyla pazarlandığı "kaynak sağlama" sözleşmeleridir. Bu, çiftçilerin girdileri seçme, erişme ve satın alma maliyetini azaltır ve firma, üretim kalitesinin ve (genellikle) geri ödemenin garantisidir. Kaynak sağlama sözleşmeleri genellikle belirli girdiler veya kalite standartları gerektiren ürünler için ve çiftçilerin zorlu girdi piyasalarıyla mücadele ettiği durumlarda kullanılmaktadır.

Üçüncü tür sözleşmeler ise, firmanın üretim ve hasat koşullarını belirlediği "üretim" sözleşmeleridir. Bu sözleşme ile çiftçiler, üretim süreci üzerindeki kontrollerinden büyük miktarda vazgeçerler. Öte yandan firma pazarlama riskinin çoğunu üzerine alır. Firmanın maliyetleri, sözleşme sayesinde üretilen daha kaliteli ürünlerin satışından karşılanır (Prowse, 2012). Sözleşmelerde görülen bu farklı türler kapmasında, "sözleşmeli üretim", üreticilerin yapabileceği diğer basit piyasa veya emek sözleşmelerinden farklılaşmaktadır. Sözleşmeli üretim, üretici, firma ve piyasa arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri düzenlemenin bir yoludur (Ulukan, 2009).

Kiracılar ve toprak sahipleri arasında yapılan ortaklık sözleşmeleri binlerce yıldır tarımsal ekonomilerin bir özelliği olmakla birlikte (antik Yunanistan ve Çin'de olduğu gibi), firmalarla çiftçiler arasında çiftçilerin kendi toprakları üzerinde yapılan sözleşmeler yaklaşık 100 yıllık bir inovasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Little ve Watts (1994) çalışmalarında sözleşmeli üretimi Japonların on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Tayvan'da ve yirminci yüzyılın başlarında, ABD firmalarının ise Orta Amerika'da nasıl kullandığını vurgulamaktadır. Sözleşmeli üretim ayrıca, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda tohum endüstrisi tarafından (Rehber, 2007) ve hemen sonrasında ABD'de domuz üretimi ve sebze üretimi için kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda sözleşmeli üretim kullanımı tüm ürünlerde 1969'daki %12 oranından 2004 yılında %36'ya yükselmiştir (Hamilton, 2008). Günümüzde ABD'de kasaplık piliç üretiminin tamamına yakını sözleşmeli üretim yoluyla yapılmaktadır (Ulukan, 2009). Brezilya'da tavukçuluk üretiminin yaklaşık %75'i sözleşmeli üretimle gerçekleşmekte, Hindistan, Vietnam, Fas ve Tayland gibi gelişmekte olan ülkeler ise sözleşmeli üretimi teşvik etmek için politikalar geliştirmektedir (Da Silva, 2005). Brezilya çoğunlukla yakın koordineli entegrasyon sözleşmeleri kapsamında üretimi yapılan, dünyanın en büyük tavuk ihracatçısıdır. Örneğin, orta ölçekli bir şirket, iki bölgede 600 çiftçiyle sözleşmeli piliç üretmektedir (FAO, 2017). Bu firma, rekabet gücünü artırmak için, ödemeyi üretim performansına bağlayan etkili bir sözleşme tasarımı geliştirmiştir. Bu sözleşme ile, çiftçiler önceden finanse edilmiş girdiler ve teknik yardım almaktadırlar. Ayrıca, teknik verimliliği sürekli iyileştirmek için finansal teşvikler almakta, böylece çıktıyı maksimuma çıkarmakta ve firmanın üretim maliyetlerini azaltmaktadırlar (FAO, 2017). Öte yandan, Vietnam'da süt ve pamukta üretimin %90'ı, çayın %50'si, pirincin %40'ı; Kenya'da ise tütünde üretimin %80'i, şeker kamışında ise %50'si sözleşmeli üretim yoluyla gerçekleşmektedir (Ulukan, 2009).

Avrupa Birliği'nde tarım ürünlerinin sözleşmeli üretim yoluyla üretilmeleri ülkelere göre değişiklik göstermekle beraber, domuz etinin %5-70'i, dana etinin %3-95'i, yumurtanın %10-70'i, sütün %1-99'u, şeker pancarının ve sanayi tipi domatesin %100'ü, bezelyenin ise %85'i sözleşmeli üretim yoluyla üretilmektedir (Ulukan, 2009). Yine büyük tavuk yetiştiricileri sözleşmeli üretim ile tavuk üretmektedirler (Kızıloğlu ve diğ., 2000). AB, gıda sektöründe maliyetleri ve fiyatları düşürmek, kaliteyi artırmak ve üretimde süreklilik sağlamak için sözleşmeli tarımsal üretimin yaygınlaştırılmasını önemli bir strateji olarak kabul etmektedir (Rehber, 1996).

Türkiye'nin tarımsal üretiminde, toprakların parçalı olması ve işletme ölçeklerinin küçük olması, önemli maliyet ve verimlilik dezavantajları yaratmaktadır. Ancak sözleşmeli üretim sayesinde, kitlesel üretimin, küçük ölçekli fazla sayıda alandan elde edilebilmesi sonucunda, bu dezavantajların ortadan kalktığı söylenebilmektedir (Aydın, 2007). Türkiye'de ilk sözleşmeli üretime, 1965 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından sözleşmeli şeker pancarı üretilmesi ile başlamıştır (Gündüz ve Tanrıvermiş, 1994). Tavukçuluk sektöründe ise 1985 yılında Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) öncülüğünde, Köy-Tür tarafından sözleşmeli tavuk yetiştiriciliğine başlanmıştır (Kızıloğlu ve diğ., 2000). Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) de 1965 yılından itibaren sözleşmeli tohum üretimi yapmaktadır ancak son yıllarda özel sektörün tohum üretimindeki payının artmasıyla sözleşmeli tohum üretiminde TİGEM'in payı azalmıştır (Ulukan, 2009). Türkiye tarımında 1990'lardan sonra sözleşmeli üretim çeşitli ürünlerde ve bölgelerde yaygınlaşmıştır. Gıda sanayii hammadde ürünleri olan şeker pancarı, meyve, sebze, tütün, tohum, makarnalık buğday, şaraplık üzüm, maltlık arpa gibi ürünlerde ve kesme çiçek üretiminde sözleşmeli üretim yapılmaktadır (Özçelik ve diğ., 1999). Şekil 2'de Kredi Kayıt Bürosu tarafından 2019 yılında anket yöntemi ile yapılan araştırmanın ürün bazında sonuçları verilmiştirⁱ. Sözleşmeli üretimin %40 oranında en fazla şeker pancarında uygulandığı, haşhaş, buğday ve domates gibi ürünlerin ise %15 ve altında oranlarla sözleşmeli üretim ile üretildiği görülmektedir. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre çiftçilerin ürettikleri ürün bazında çeşitlilik hâkim olmasına rağmen, çiftçilerin yalnızca %9'u son üç yılda sözleşmeli üretim yaptıklarını belirtmiştir ve sözleşmeli üretim yapanların %69'u sözleşmeli üretimden memnundur. Domates, %9,6 ile sözleşmeli üretimin kullandığı ürünlerden biridir. Türkiye, Çin ve Hindistan'dan sonra dünyanın üçüncü büyük domates üreticisidirⁱⁱ. İklim koşullarının elverişli olması ve domates işleme sanayisinin gelişmişliği ile Türkiye dünya domates üretiminde ilk üçe girmeyi başarmıştır. 1970'lerden beri domates sosu işlemek için domates yetiştiriciliği ve pazarlamasında sözleşmeli tarım programları kullanılmaktadır. Tatlıdil ve Aktürk (2004) çalışmalarında domates üretiminde sözleşmeli çiftçileri, sözleşmesiz çiftçilerle karşılaştırmış, sözleşmeli çiftçilikteki net kârların sözleşmesiz modellere göre %19 daha yüksek olduğunu bulmuştur. Sözleşmeli çiftçiler, teknoloji ve emeğin daha verimli kullanımı sayesinde sözleşmesiz gruba göre daha fazla domates üretmektedir (FAO, 2017).

Kaynak: Kredi Kayıt Bürosu, Türkiye Tarımsal Görünüm Saha Araştırması (2019)

Şekil 2. Sözleşmeli Üretilen İlk 10 Ürün

3. DİJİTAL TARIM PAZARI (DİTAP) MODELİ

Dijital Tarım Pazarı (DİTAP)ⁱⁱⁱ çiftçi, tüketici, sanayici, halci, yani tarımsal üretimin her basamağındaki aktörleri bir araya getiren bir platform olarak T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından tasarlanmıştır. Bu platform, arzın taleple buluştuğu, tohumdan çatala kadar olan tarımsal değer zincirinin takip edildiği, sürdürülebilir üretim ve tedarikin sağlandığı, tek elden yönetilen, kaliteli ürüne uygun fiyatlarla ulaşılan, planlı üretimin yapılabildiği ortak bir pazar oluşturma amacıyla kurulmuştur.

Model hem sözleşmeli üretim modeli hem de elinde stok bulunan çiftçinin emeğinin karşılığını daha iyi alabileceği şekilde doğrudan alıcılar ile buluşturulmasına yönelik satış modeli kurallarını içeren bir sistem olarak kurgulanmıştır. 2019 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılının başında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen Koronavirüs (Covid-19) bir kez daha göstermiştir ki gıda endüstrisi stratejik olarak büyük önem arz etmektedir. Ülkemiz bulunduğu konum itibarıyla 1,9 trilyon dolarlık tarımsal ticaret hacmine sahip bir bölgedir. Türkiye tarımsal alan bakımından dünyada 17. sırada olmasına rağmen, tarımsal hasılda Avrupa'da birinci, dünyada ilk on arasında yer almaktadır^{iv}. Ülkemizle benzer iklim yapısına sahip İtalya, İspanya ve Fransa; Avrupa'ya sebze ve meyve konusunda en çok katkı sağlayan ülkelerdir.

Ancak; bu ülkeler salgının etkisini en şiddetli gösterdiği yerler olması nedeniyle gıda arzı konusunda sıkıntı yaşamışlardır. Etkin tarım politikaları, bu zorlu süreçten ve gelecekte yaşanması muhtemel gıda güvenliği sorunlarında güçlü bir şekilde çıkmamın yoludur.

Sözleşmeli üretim vasıtasıyla "Dijital Tarım Pazarı", planlama, tarımsal arazi ölçeğimizin artırılması, tohumdan çatala kadar olan zincirin tamamının takip edilmesi, üretici örgütlerinin yapısında iyileşme gibi konularda faydalar sağlamaktadır. Bu platform ile ayrıca tarımsal istihdamın artırılması, üretici kesimin finansmana erişiminin kolaylaşması, pazarlama kabiliyetinin artırılması, üretim faaliyetlerinin pazar koşullarına göre optimize edilmesi, verimliliği artırarak üretici gelirlerinin iyileştirilmesi ve üretim faaliyetlerinin pazar koşullarına göre optimize edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, "Sözleşmeli Tarım Platformu", üreticileri, kooperatifleri, birlikleri, sanayicileri, halcileri, tüketim sektörünü, tarım danışmanlarını, bankaları, sigortacıları ve diğer tüm paydaşlar dâhil olmak üzere bir araya getirecek ve Türkiye'nin tarımsal potansiyelini üst seviyelere taşıyacaktır.

3.1. DİTAP'ın sağladığı faydalar

"Dijital Tarım Pazarı" çiftçiler tarafından yetiştirilen ürünleri hasat etme, işleme, depolama ve pazara erişimini sağlayacak şekilde etkin bir lojistik planlama yapılmasına destek olacak bir platformdur. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın sistemi kurucu, çerçeveyi çizici, pazar yapıcı ve kolaylaştırıcı rol üstlendiği platformun işletmesi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yapılacaktır. Bu uygulama ile pazarlama imkân ve kabiliyetleri artan küçük işletmeler ürettikleri özellikle çabuk bozulabilen ürünleri daha yüksek katma değerle satıp, daha yüksek karlılık ve üretimde sürdürülebilirlik sağlayabilme imkanına kavuşacaktır. Ayrıca uygulama ile üreticilere girdi finansmanı sağlayan örgütler ile sözleşmeli üretim müstahsiline T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından verilen tarımsal desteklerden 2021'den itibaren başlamak üzere daha fazla pay verilmesi planlanmaktadır. DİTAP'ın üreticiler ve firmalar açısından sağladığı faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Tarım ürünlerinin platform üzerinden direkt olarak satışının yapılması,
- Fiyatların sezon öncesi ön görülebilir olması (ileri vadeli fiyatlandırma), fiyat oynaklığının azalması, ürün bulamama riskinin azalması, arz-talep dengesinin oluşması,
- Sistemin İngilizce versiyonu ile dış pazarlara entegrasyon sağlanması,
- Üretim ve tüketim bölgeleri arasında kısalan mesafe ile lojistik maliyetleri açısından avantaj sağlanması ve etkinlik ile gıda israfının azalması, üretilen öncelikle üretildiği yerde tüketilmesi sebebiyle hızlı, ekonomik ve daha az kayıp ile pazara erişim sağlanması,
- Coğrafi işaretli ürünler başta olmak üzere işlenmiş ürünlerde markalaşma sağlanması, böylece yöresel ürünlerin hem ulusal hem de küresel pazarlarda pazarlanabilmesi,
- Sözleşmeli üretim yoluyla doğru girdi kullanımı ve verimliliğin artması, pazarın istediği miktar ve kalitede üretim sağlanması, üretilen ürünün satışı ve pazara ulaştırılması konusunda avantaj sağlanması,
- Girdilerin temininden itibaren tedarik zincirindeki optimizasyonla maliyetlerin düşmesi,
- Tarafların talebi durumunda sertifikalı tarım danışmanlarının süreçte etkin rol oynaması,
- Tarım ve sanayi bütünleşmesi ile tarımın finansmanına katkı sağlanması,
- Sözleşmeli üretim ve tarımsal planlama sayesinde gıda arz güvenliğinin daha da güçlenmesi,
- Tarımsal ürünlerin pazarlaması ve tarıma dayalı sanayinin zamanında ve nitelikli hammadde talebinin karşılanması, gıda işleme sanayisinin sözleşmeli üretim yoluyla üretimini artırılması,
- Girdi finansmanı kolaylığı ile tohum, gübre, ilaç gibi ürünlerin tedarikinin sağlanması,
- Küçük işletmelerin sözleşmeli üretim yoluyla rekabet avantajına kavuşması, az miktarda üretim yaptıkları ürünlerini markalaştırarak yüksek katma değer ile satabilmesi,
- Bitkisel üretim yapan üreticilerin sözleşmeli üretim yaparlarsa yüzde elli faiz indirimine ilave yüzde yirmi faiz indirimli işletme kredisi kullanabilmesi,
- Kooperatiflerin ve birliklerin bu sistemde aktif rol alması ve üreticiye gerçek katma değer yaratması,
- İçinde bulunduğumuz dönem gibi (2020, Koronavirüs pandemisi) olağanüstü hallerin daha iyi yönetilebilmesi.

3.2. DİTAP'ın fazları

"Dijital Tarım Pazarı" modelinin işleyişi iki ayrı fazda incelenebilir. Şekil 3 ve Şekil 4 bu fazları betimlemektedir. DİTAP modelinin birinci fazı (Şekil 3) şu aşamalardan oluşmaktadır;

- Üretici ve ürün talep edenlerin gönüllülük esası ile sisteme kayıt olması,
- Alıcı ve üreticinin sisteme giriş yapması,
- Ticaret Bakanlığının, alıcının kredibilitesini doğrulaması,
- Tarım Bilgi Sistemi ile üreticinin varlığının sorgulanması,
- Alıcı ve üretici anlaşınca üretim ve teslim tarihlerinin planlanması,
- Talep aşamasında organik ve iyi tarım uygulamalarına yönlendirme yapılması,
- Tekliflerin SMS yoluyla taraflara ulaştırılması,
- Alıcının talep ettiği ürüne tüm çiftçilerin teklif verebilmesi,

- Girdiler için aynı avans planlaması yapılabilmesi,
- Mal kabul kriterleri, paketleme ve nakliye şartları oluşturulması,
- Nakdi veya aynı avansların takibinin yapılabilmesi,
- Sözleşmenin elektronik ortamda imzalanıp ve arşivlenmesi,
- Tarafların birbirlerini değerlendirmesiyle skorlamaya dayanan otokontrol sağlanması ve sonuçta tüm paydaşların bu platformda buluşması.

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3. DİTAP Modeli Faz 1

DİTAP modelinin ikinci fazı (Şekil 4) ise şu aşamalardan oluşmaktadır;

- Hayvansal ürünlerin kapsama dâhil edilmesi,
- Bankalar üzerinden finansmana erişim kolaylığı sağlanması,
- Sözleşmenin, değerli evraka dönüşmesi,
- Hal kayıt sistemi ile entegrasyon sağlanması,
- Gözetim ve üçüncü taraf kontrol mekanizmaları oluşturulması,
- Coğrafi bilgi sistemi ile uydu görüntüsünün sisteme işlenmesi,
- Finansal riskleri içeren sigorta yapısı oluşturulması,
- Sözleşmenin, merkezi kayıt kuruluşu aracılığıyla kayıt altına alınması,
- Sistem üzerinden yapılan alım satım işlemlerinin borsa tesciline konu edilmesi,
- Yurtdışı pazarlarla entegrasyon ve Bakanlıkların koordinasyonunda, sistemin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından işletilmesinin sağlanması.

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 4. DİTAP Modeli Faz 2

4. SONUÇ

Etkin yönetim ile sözleşme çiftçiliği, teknik becerilerin hem firmalar hem de çiftçiler için kârlı bir şekilde aktarılması ve pazarların geliştirilmesi için bir araç olabilmektedir. Sözleşmeli üretim tüm dünyada, sadece bitkisel ürünler için değil, giderek artan bir şekilde kümes hayvanları, domuzlar, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, süt ürünleri ve hatta karides ve balıklar için de yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de sözleşmeli tarımsal ürün yetiştiriciliği başlangıçta, devlet ile üretici arasında uygulama alanı bulmuş ise de zaman içerisinde özel sektör de devreye girmiştir. Günümüzde tohumculuk, tavuk eti ve yumurta pazarlayan, süt, domates ve şeker işleyen firmaların üreticilerle sözleşmeli üretim yaptıkları görülmektedir.

Sözleşmeli tarım, ürünlerin çok uluslu şirketler, küçük şirketler, devlet kurumları, çiftçi kooperatifleri veya bireysel girişimciler tarafından satın alınmasına bakılmaksızın tarımsal ticaretin giderek daha önemli bir yönü haline gelmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu yaklaşım küçük ölçekli tarımın yaygınlaşmaya devam ettiği ülkelerde kayda değer bir potansiyele sahip gibi görünmektedir, çünkü çoğu durumda küçük ölçekli çiftçiler sözleşmeli tarım şirketlerinin sunduğu hizmetlere erişmeden günümüz piyasalarında artık rekabet edemezler.

Bu kapsamda, tarımın tüm paydaşlarının, daha da önemlisi Türkiye'nin kazanacağı, kendini sürekli güncelleyen ve geliştiren bir model olarak geliştirilen DİTAP; ülkemiz tarım politikalarını destekleyecek bir vizyon ile ortak geleceğimiz için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu model, dünyadaki başarılı örneklerde olduğu gibi sözleşmeli üretim ile Türk tarımının başarısına başarı katacak bir model olarak planlanmış ve hayata geçirilmiştir.

SON NOTLAR

ⁱhttps://www.kkb.com.tr/Resources/ContentFile/2019_KKB_TURKIYE_TARIMSAL_GORUNUM_SAHA_ARA%C5%9ET_IRMASI.pdf

ⁱⁱ<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2020-Ocak%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/Domates%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasa%20Raporu%202020%20ocak.pdf>

ⁱⁱⁱ<https://ditap.gov.tr/>

^{iv}<https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1663/Turkiye-522-Milyar-Dolar-Tarimsal-H%C3%A2sila-Ile-Avrupanin-En-Buyuk-Tarimsal-Gucu-Haline-Geldi>

KAYNAKLAR

- Aydın, B. 2007. *Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli. Ekonomik Yaklaşım*, 18(65): 91-105.
- Barrett, C.B., Bachke, M.E., Bellemare, M.F., Michelson, H.C., Narayanan, S. and Walker, T.F. 2012. *Smallholder participation in contract farming: comparative evidence from five countries. World Development*, 40(4): 715-730.
- Bijman, Jos. 2008. *Contract farming in developing countries: an overview; Working Paper; Wageningen University; http://edepot.wur.nl/1763. Erişim: Haziran 2020.*
- Eaton, C. and Shepherd, A. 2001. *Contract Farming: Partnerships for Growth. FAO Agricultural Services Bulletin No. 145, Food and Agriculture Organization, Rome.*
- FAO, 2017. *Contract farming and the law: What do farmers need to know? http://www.fao.org/3/a-i7581e.pdf. Erişim: Haziran 2020.*
- Glover, D. J. 1984. *Contract farming and smallholder outgrower schemes in less-developed countries. World Development*, 12 (11-12):1143-1157.
- Gündüz, M. and Tanrıvermiş, H., 1994. *Dünya'da Sözleşmeli Yetiştiricilik Modelleri, Türkiye'de Uygulamaları ve Uygun Model Arayışı.*
- Hamilton, N. D. 2008. *Agricultural Contracting: a US perspective and issues for India to consider. Contract farming in India: a resource book.*
- Da Silva, C. A. B. 2005. *The growing role of contract farming in agri-food systems development: Drivers, theory and practice. Food and Agriculture Organization (FAO), Agricultural Management, Marketing and Finance Service, Rome.*
- Kızıloğlu, S., Birinci, A., Topcu, Y. *Sözleşmeli Tavuk Yetiştiriciliğinin Tarım İşletmelerinin Tarımsal Yapılarına Olan Etkisinin Ekonomik Analizi (Erzurum Örneği). IV. Ulusal Tarım Kongresi, Tekirdağ. (6-8 Eylül, 2000).*
- Kirsten, J., Sartorius, K. 2002. *Linking agribusiness and small-scale farmers in developing countries: is there a new role for contract farming?. Development Southern Africa*, 19(4): 503-529.
- Little, P. D., Watts, M. (Eds.). 1994. *Living under contract: contract farming and agrarian transformation in sub-Saharan Africa. Univ of Wisconsin Press.*
- Minot, N., 2007. *Contract farming in developing countries: patterns, impact, and policy implications. https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/55689. Erişim: Haziran 2020.*
- Minot, N., Ronchi, L. 2015. *Contract farming: Risks and benefits of partnership between farmers and firms.*
- Otsuka, K., Nakano, Y. and Takahashi, K. 2016. *Contract farming in developed and developing countries. Annual Review of Resource Economics*, 8: 353-376.
- Özçelik, A., Turan, A., Tanrıvermiş, H. 1999. *Türkiye'de tarımın pazara entegrasyonunda sözleşmeli tarım ve bu modelin sürdürülebilir kaynak kullanımı ile üretici geliri üzerine etkileri. Proje Raporu, 2.*
- Prowse, M. 2012. *Contract farming in developing countries: a review. http://recherche.afd.fr. Erişim: Haziran 2020.*
- Rehber, E., 1996, August. *Land Use in Farming and Farm Size: A Comparative Analysis of Europe and Turkey. In Fifth Conference of the International Society for the Study of European Ideas, Utrecht, The Netherlands (pp. 19-24).*
- Rehber, E. 2007, *Contract Farming: Theory and Practice, ICFAI University Press, Hyderabad, India.*
- Ruml, A., Ragasa, C., Qaim, M. 2020. *Heterogeneous effects of marketing contracts and resource-providing contracts on household income (No. 858-2020-032).*
- Tatlidil, F. F., Akturk, D. 2004. *Comparative analysis of contract and non-contract farming model in tomato production. Journal of Agronomy*, 3(4): 305-310.
- Ulukan, U. 2009. *Türkiye tarımında yapısal dönüşüm ve sözleşmeli çiftçilik: Bursa örneği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Young, L. M., Hobbs, J. E. 2002. *Vertical linkages in agri-food supply chains: changing roles for producers, commodity groups, and government policy. Review of Agricultural Economics*, 24(2): 428-441.